

լելը, և իբրեւ հաւատոյ մաս կը համարէր. և այսպէս ինչուան 88 տարի կեանք ունեցաւ: Իրեն գործնական առածը լաւ է որ հոս յիշենք՝ ի խրատ ոչ միայն ուշ ելլող ծուլից այլ և չափազանց ջա-

նացողաց որ զբնութիւնը չափաւոր քու-

նի պէս հարկաւոր բանէ մը կը զրկեն: « Կանոնաւ անհողին հոնէլ և կանոնաւ ալ ելեւէլ՝ հարդաւս առողջութիւն, ճոխութիւն և իմաստութիւն կը պարգեւէ »:

Ժ Ա Մ Ա Ն Ա Կ Ա Կ Ի Յ

Արևելահայ վերջին խնդիրն ու պատերազմը ¹:

1855 — ՅՈՒՆՈՒԱՐ

5. Զօրաց պատրաստութեանը վրայօք Աւստրիոյ ըրած խնդրոյն Բրուսիոյ դահլճին տուած պատասխանը (Տ. 24 Դեկտ. 1854). Բրուսիան վտանգ մը չտեսներ Աւստրիոյ՝ քանի որ այս վերջինս պաշտպանողական վիճակի մէջ կեցած է. և հետեւաբար անօգուտ կը սեպէ զօրաց պատրաստութիւնը. Բրուսիան Նոյեմբերի 26ին դաշնագրութիւնը ըրած ժամանակ կը համարէր որ Աւստրիոյ արևմտեան պետութեանց հետ ըրած դաշնագրութեանցը ինքն ալ տեղեակ ըլլայ, իսկ արդիսէլ մը ժամանակ անցաւ վրան ու դեռ բան մը իմացած չէ՝ Բրուսիան ուրիշ բան չկրնար ընել, բայց եթէ Գերմանական ընդհանուր դաշնակցութեան կանոնացը վրայ հաստատուն կենալ. այսու ամենայնիւ, իբր մեծ տէրութիւն, կը պահանջէ իր իրաւունքը, և կ'ուզէ որ դաշնագրութեանց մէջ ինչ փոփոխութիւն որ ըլլայ՝ ինքն ալ, իբր Եւրոպական տէրութիւն, տեղեկութիւն ունենայ այն փոփոխութեանցը: — Նոյն միջոցը Մանդայֆէլ պաշտօնագիր մը կը խրկէ Բարիզի ու Լոնտոնի դեսպանացը, որուն գլխաւոր նիւթն էր Բրուսիոյ՝ իբր եւրոպական մեծ տէրութիւն ունեցած իրաւունքը պաշտպանել: — Գաղղիոյ արտաքին գործոց պաշտօնէին Պեռլին կեցող կայսերական պատուիրակ Մուսգիէ մարքիզին գրած պատասխանը. — Բրուսիոյ մեծ տէրութիւն ըլլալուն վրայ ոչ ոք տարակոյս հանած է, բայց այն պիտի իրաւունքէն՝ պարտքերն ալ հետեւաբար անբաժանելի են: Գաղղիան, Անգղիան և Աւստրիան չեն կրնար հաւանիլ որ տէրութիւն մը ամենայն հանդիպած դէպքերուն մէջ ինքզինք օտար սեպելով՝ այն դիպուածոց վախճանին հասնելու ինքն իրեն նոր ճամբայ մը բռնէ:

7. Կորչաքով Ռուսիոյ արտաքոյ կարգի վէննա խրկուած պատուիրակը, կը յայտնէ որ իշխանութիւն առած է ընդհանուր դաշնագրութեան մը վրայ խօսելու, հիմն սեպելով ծանուցեալ չորս պայմանները. հետեւալ մեկնութիւնը աւելով անոնց. Ա. Ռուսիոյ կայսերութեան Մու-

տաւիոյ ու վալաքիոյ վրայ ունեցած առանձին պաշտպանութիւնը դադրի: Բ. Դանուբի նաւարկութիւնը վեննայի դաշնագրութեան համեմատ ազատ ըլլայ. Գ. 1841ին Յուլիսի 13ին դաշնագրութիւնը նորէն աչքէ անցուի, որպէս զի Օսմանեան կայսերութեւնէ տէրութիւնը եւրոպական հաւասարակշռութեան ամբողջապէս կապուի: Դ. Զօրս տէրութեանց միաբան պաշտպանութիւնը, որպէս զի ամենայն քրիստոնեայ հպատակաց կրօնական արտօնութիւնները անխախտ պահուին: Իսկ երրորդ պայմանին վրայօք պատրաստ է (Կորչաքով) իշխանը խաղաղութեան պաշտօնական խորհրդոց մէջ միջոցներ ընդունելու, որով զրոյցուած Ռուսիոյ Սև ծովուն մէջ ունեցած առաւելութեանը չափ մը դրուի. բաւական է որ այն պիտի միջոցներ առաջարկուին որ Ռուսիոյ կայսերութեան մէջ ազատ իշխանութեանը իրաւանցը չդպչին:

14. Բրուսիոյ ամսոյս 5ին տուած ծանուցագրին Աւստրիոյ կողմանէ տրուած պատասխանը, և նոյն միջոցին Պեռլ կոմսին Գերմանիոյ այլ և այլ տէրութեանց գրած պաշտօնագիրը: — Աւստրիա չատ կը ցաւի, որ իր 1854ին Դեկտեմբեր 12 ըրած խնդրոյն Բրուսիա մտիկ չըրաւ: Բայց ինքը նորէն կը կրկնէ նոյն խնդիրը դաշնակցաց զօրաց մէկ մասին պատրաստութեանը վրայ. և այս իր խնդրոյն հաստատութիւն կ'առնու 1854ին Դեկտեմբեր 9ին դաշնակցութեան որոշմունքը: Ռուսաց կողմանէ Աւստրիոյ դէմ յարձակման վիճակը դադրած չէ. և Ռուսիոյ ամսոյս 7ին եղած խորհրդոյն մէջի տուած յայտարարութիւնները իրեն բաւական ապահովութիւն չսեպեր: — Այս պաշտօնագրին հետ Աւստրիան մտերմական թուղթ մը կը խրկէ իրեն խորհրդակից եղող Գերմանական տէրութեանց, որուն մէջ կը խնդրէ որ եթէ Բրուսիան դեռ տարակուսական քաղաքականութեան մէջ կենալու ըլլայ՝ ասանք իրեն օգնեն, և թէ որ պատերազմ բացուի՝ իրենց զօրքը կայսեր հրամանագրութեան տակը դնեն. այս պայմանով որ անոնց երկիրը իրենց ամբողջութեանը մէջ կը մնան, և թէ որ խաղաղութիւն ըլլայ՝ իրենց ըրած զոհին համեմատ փոխարէն կ'ըլլուի:

15. Փետրուարի 1էն սկսեալ Ռուսաց Սև ծովուն մէջ եղած նաւահանգիստները՝ Գաղղիոյ և Մեծին Բրիտանիոյ միացեալ նաւախումբին կողմանէ պաշարման վիճակին մէջ կը դրուին:

17. Պարոն Մանդայֆէլի շրջաբերական պաշ-

¹ Տես հտ. ԺԳ, երես 15, 92, 159, 191, 223, 255, 286, 334. հտ. ԺԴ, երես 11, 82, 129, 162, 227, 275, 307, 355, 371:

տօնագիրը Գերմանական դաշնակից տէրութեանց քով Բրուսիոյ պատուիրակներուն . — Բրուսիա շատ գոհ սրտով կը տեսնայ , որ չորս մեծ տէրութիւն միաբան են իրենց նախնական սկզբանցը մէջ , այսու ամենայնիւ Բրուսիա չկրնար իր արդի քաղաքական բռնած ճամբան , ու անոր ամէն հետեւանքները մէկգի դնել : Իբրեւրոպական տէրութիւն և իր դրիցը համար ընելիք ազդեցութեանը պատճառաւ , եթէ բացուելու ժողովը յաջող ելք մ' ալ չունենայ , Բրուսիա ինքզինք պարտաւոր չսեպեր Ապրիլի դաշնագրութեան և Նոյեմբերի 6ին յաւելուած յօդուածներուն պայմանները կատարելու , մանաւանդ Աւստրիոյ զօրքով օգնելու կէտին մէջ :

21 . Բրուսիոյ դահլճին Լոնտոնի ու Բարիզու պատուիրակներուն խրկած ծանուցագիրը : — Դեկտեմբերի 19ին պաշտօնագրին յայտարարութիւնը նորէն կը կրկնէ . քանի որ արեւելեան խընդիրը լուծուելու համար ըլլալիք ժողովքին մէջ Բրուսիան ալ չմտնէ , անօգուտ են Բրուսիոյ ճամբան փոխել տալու համար եղած դաշնագրական խօսակցութիւնները : Այս բանս Բրուսիան չէ թէ իբրեւրաւունք՝ հապա իբր պարտք կը պահանջէ , որովհետեւ Վեննայի արձանագրութեանը Բրուսիան ալ ստորագրած ըլլալով՝ ան ընդհանուր գործ մը սեպուեցաւ : Բայց այն արձանագրութիւնը եթէ մէկ կողմանէ մեր վրայ պարտք կը դնէ , մէկալ կողմանէ ալ մեր իրաւունքը կը հաստատէ : — Երկրորդ օրը Մանդայֆէլ չըջաբերական մը կը հանէ Բրուսիոյ գերմանական դաշնակցաց քովի պատուիրակներուն , ու կ'իմացնէ իրենց թէ Աւստրիոյ դաշնակցաց ժողովոյն ընելիք առաջարկութեանցը դիմաց՝ Բրուսիա ինչ ճամբայ պիտի բռնէ :

22 . Դաշնակցաց ժողովոյն կ'առաջարկէ Աւստրիա Ա . Որ դաշնակցութեան ամբողջ զօրքը կամ գոնէ կէսը որչափ կարելի է շուտ պատերազմի ոտքի վրայ դրուի . Բ . Ժողովը շուտով այս զօրքին ընդհանուր հրամանատար մը անուանէ :

26 . Սարաեւիոյ ու Արևմտեան տէրութեանց մէջ եղած նիզակակցութեան դաշնագրութիւնը կը ստորագրուի . նոյն ատեն զինուորական դաշինք մը կը դրուի մէջերնին՝ խրիմ 15,000 Բիէմոնդեցի օգնական զօրք խրկելու , որոնց հրամանատարը Ալփոնսոս Լամարմոռա կ'անուանի : — Սարաեւիոյ ու Մեծին Բրիտանիոյ մէջ յաւելուած մ' ալ կը ստորագրուի , 1,000,000 լիրա ստեւլին փոխ տալու :

Տրուէն տը Լիւի Գերմանիոյ արքունեաց քով եղող Գաղղիոյ նուիրակներուն չըջաբերական մը կը խրկէ . — Աւստրիոյ ու Բրուսիոյ մէջի տարաձայնութիւնը՝ զԳերմանիան վտանգի մէջ կը դնէ . ուստի պէտք է որ այս վերջինս երկու կողմի պատճառները քննելով հաստատուն որոշմունք մը տայ : Պեռլինի դահլճը ինքզինք այնպիսի վտանգի մէջ ձգեց , որուն ինքն է պատասխանատու , և ուսկից դեռ ձեռքն է դուրս ելլալը : Իր դիտմանց մէջը հաստատուն կենալով , ինքիրմէ իրաւունքը կը կորսնցնէ 1841ին Յուլիսի 13ին դաշնագրութեանը վերստին քննութեանը խառնուելու , ու

որովհետեւ թէպէտ ինքն ալ այն դաշնագրութեանը ստորագրեց , բայց մէջի պայմանները ուզեց կամ չկատարել , և կամ բոլորովին ոչնչացնել :

Տրուէն տը Լիւի պատասխան կու տայ Բրուսիոյ ամսոյս 21ին գրած ծանուցագրին . — Փափաքելի էր որ Բրուսիան Դեկտեմբերի դաշնագրութեանը առանց վարանելու ստորագրէր . այսու ամենայնիւ որովհետեւ Բրուսիան այն դաշնագրութեան վրայ առնուէր էր , անոր համար պատրաստ է Գաղղիոյ Բրուսիոյ կողմանէ առաջարկելիք խաղաղութեան առաջարկութիւնները քննելու , միայն այս պայմանով որ առաջուց խօսք տայ Ռուսիոյ հետ պատերազմ բանալու ու Գաղղիոյ , Անգղիոյ և Աւստրիոյ հետ բոլորովին առանց պայմանի մէկ ըլլալու՝ թէ որ իր առաջարկութիւնները խաղաղութիւն հաստատուելուն բաւական չըլլան :

ՓԵՏՐՈՒԱՐ

3 . Անգղիա Տաճկի տէրութեան հետ դաշնագրութիւն մը կ'ընէ , որով 20,000 տաճկի զօրք , Անգղիոյ հրամանատարութեան տակըմտնայ : Այս դաշնագրութեան ստորագրելիք գիրը Մարտի 12ին երկու կողմանէ Կոստանդնուպոլիս կը ստորագրուի ու իրարու կը յանձնուի :

8 . Գերմանական դաշնակցութեան ժողովը կը վճռէ որ զօրաց գլխաւոր խումբերը շուտ մը պատերազմի ոտքի վրայ դրուի :

9 . Քիւրտերու ապստամբութիւնը կը նուաճուի . Էլմի-Բաշան Տէրպան գեղին մօտ կը յաղթէ անոնց . ու երկրորդ օրը Տաճկաց զօրքը ճէղիրէ կը մտնեն :

10 . Նիկողայոս Ռուսաց կայսրը հրաման կը հանէ , որ բոլոր կայսրութեան մէջ ընդհանուր զօրք ժողովուի :

11 . Կորչաքով իշխանը Պուլ կոմսին կ'իմացնէ ի վեննա , որ Ռուսաց կայսեր ամսոյս 10ին հանած յայտարարութեան միտքը թշնամութիւն չենէլ չէ , հապա իր երկրին պաշտպանութեանը համար նախազգոյշ պատրաստութիւն մը , և պատրաստ է նորէն դաշնագրութեան ինջնալու , հիմն սեպելով խաղաղութեան կանխածանոթ չորս կետերը :

16 . Պուլ կոմսը չըջաբերական մը կը խրկէ Գերմանական դաշնակից տէրութեանց քով եղող Աւստրիոյ նուիրակներուն : — Դաշնակցութիւնը իր զօրքը պատերազմի ոտքի վրայ դնել տալովը ապրիլի 20ին պաշտպանողական և ֆնասողական դաշնագրութեան մէջ մտած է : Հիմակուրնէ կը մերժէ Աւստրիա Բրուսիոյ կարծիքը , որ այս պատրաստ զօրքը միայն դաշնակցութեան մէջ եղած երկիրները պաշտպանելու համար ըլլան : Դաշնակցաց նախընթաց յայտարարութեամբը կ'իմացուի , որ այս զօրքը Բրուսիոյ և Աւստրիոյ դաշնակցութենէ դուրս եղած երկիրներն ալ պիտի պաշտպանէ . մանաւանդ եթէ Աւստրիա Դանուբեան գաւառաց մէջ ալ թշնամութիւն մը կրելու ըլլայ :

Կը շարունակուի :